

ԱՐԱՐՉԱԴՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ

Ըստ Հ. Թովմայի.

Հանս Թովման հարաւային Գերմանիայի ժամանակակից նշանաւոր նկարիչ գեղարուեստագէտը մի շատ գեղեցիկ յօդուած է գրել «Monismus» կոչուած հաւաքածոյի մէջ «Արարչագործութեան վեց օրերը» վերնագրով: Շատ հետաքրքրական է տեսնել թէ մի համբաւաւոր նկարիչ ինչպէս է ըմբռնում և գնահատում արարչագործութեան պատմութիւնը:

Նա ասում է «... արարչագործութեան պատմութիւնը իւր վեհ պարզութեան մէջ այնքան գեղեցիկ է, որ միշտ էլ հարուստ երեակայութեան և գեղարուեստատական—բանաստեղծական ընդունակութեան տէր հոգիների վերայ մեծ տպաւորութիւն է թողել»: Աստուածաբանական նորագոյն դպրոցի հայեացքի հետ համաձայն լինելով հեղինակը այդ պատմութիւնը իրերի ճշգրիտ նկարագրութիւն չի համարում. և նա հարց է տալիս, թէ էլ ինչ նշանակութիւն ունի այդ պատմութիւնը, եթէ դա գիտական չէ: Իսկ այս հարցին նա պատասխանում է հետեւեալ կերպով. «Կարծում եմ, ասում է նա, որ արարչագործութեան պատմութիւնը գեղարուեստական արտադրութիւն է... անըմբռնելի եղելութեան մասին մի բանաստեղծութիւն, որը մարդկային բանականութիւնը երբէք չուժեւ չի կարող—Այս աննկարագրելին և անբացատրելին մարդկային հոգու շնորհիւ իբրև պատկերաւոր արտադրութիւն ձև և կերպարանք է ստացել: Մովսիսի արարչագործութեան պատմութիւնը մի հոյակապ բանաստեղծութիւն է, որը ամեն տեսակ բանաստեղծութիւնների գլուխ գործոց պէտք է համարուի»:

Այնուհետև հեղինակը անցնելով ստեղծագործութեան յաջորդական կարգի մասին խօսելու, նա հոգեբանական վերլուծութեան է ենթարկում: «Արարչագործութեան յա-

ջորդական կարգն էլ շատ ընդդիմախօսութեան է հանդիպում. բայց եթէ մենք դա իբրև բանաստեղծութիւն ընդունենք, իբրև արտադրութիւն այն մարդկային հոգու, որը յաւիտենական գաղտնիքի խաւար խորութեան վրայ սաւառնում է, ինչպէս Աստու հոգին ջրերի վրայ, ապա այդ յաջորդական կարգն էլ ուղիղ պիտի համարել: Այս դէպքում այդ յաջորդական կարգը ներկայացնում է մարդկային գիտակցութեան զարգացման պատմութիւնը . . . »: Գիտուն գեղարուեստագէտը կարծում է սրանով, թէ ինչ կարգով որ նորածին երեխայի հոգու մէջ զգայութիւններ են ծնունում, այդ կարգով էլ պատմուած է արարածների ստեղծագործութիւնը:

Ըստ այդ պատմութեան առաջին օրում լոյս ստեղծուեց «եւ ասաց Աստուած. եղիցի լոյս . . . »: Այն առաջին բանը, ասում է Թովման, որ նորածինը գիտակցում է՝ լոյսի զգայութիւնն է: Լաւ, բայց զգալ մի բան դեռ բաւական չէ. պէտք էր այդ սկզբնական զգայութեանը մի ձև, մի անուն տալ և նա գտաւ լոյս խօսքը, որը մարդկային հոգու ստեղծագործութիւնն է, նորա քառսից բաժանուելու՝ գիտակցութեան սկիզբը:

Երկրորդ օրում հաստատութիւնն է ստեղծում և այս առթիւ նա յայտնում է հետեւեալ դատողութիւնը. «եթէ մենք ջուրը իբրև անզանազանելի, անօրակելի և անսահմանելի ըմբռնենք, որի մէջ Աստուած իբրև մի բաժանող կէտ հաստատութիւնն ստեղծեց և որ նա այդ հաստատութիւնը երկինք անուանեց, պարզ է, որ սատարածութեան գաղափարի ստեղծագործութեան պատկերն է: Տարածութիւնը երկրորդ մտապատկերն է, որ երեխան գիտակցում է: Տարածութեան մէջ լինելու գիտակցութիւնը յիշաւի ստեղծագործութեան երկրորդ օրն է: Մարդ գիտակցում է իւր սահմանները—նա որոշող և չափող էակ է դառնում և հետեւաբար սկսում է նրա համար երրորդ ստեղծագործութեան օրը:

Յայտնի է, որ ըստ Ս. Գրքի երրորդ օրում բոյսեր և ծառեր ստեղծուեցին, այսինքն այնպիսի բաներ, որոնք

մայր երկրին են կաած և ազատ շարժուել չեն կարող։ Այս կարգն էլ մեր հեղինակը ուղիղ է համարում, որովհետև ասում է նա, տարածութեան մէջ ազատ շարժուող իրերը աւելի դժուար է ըմբռնել, քան երկրի մէջ հաստատուածները։

Չորրորդ օրում ստեղծուում են լուսաւորներ, որպէս զի ժամանակի նշանները լինին։ Այս առթիւ, ասում է նա. «Այստեղ ժամանակի գաղափարի ստեղծագործութեան պատկերն է. ժամանակի զգայութիւնը տարածութեան և նրանում գտնուած իրերի գիտակցութիւնից շատ յետոյ է ծագում մարդու մէջ։ Յայտնի է որ ընդհանրապէս մարդը մինչև իւր որոշ հասակը քիչ գաղափար ունի ժամանակի ընթացքի մասին։ Ժամանակի, օրերի և տարիների վիժմանութիւնները հաշուելը շատ աւելի դժուար է, քան տարածութեան մէջ գտնուած իրերի բաղմունքի թիւը։»

Հինգերորդ և վեցերորդ օրերում ստեղծուում են զանազան տեսակի կենդանիներ, որոնք տարածութեան մէջ ազատօրէն շարժուում են։ Գիտակցութեան համար, կարծում է հեղինակը, դժուար է ըմբռնել շնչաւոր էակներին, որովհետև դրանք համարեն նոյն աստիճանի վրայ են կանգնած, որի վրայ ինք մարդն է գտնուում։ Մարդը ամենից վերջ իւր էութիւնը ճանաչել կարող է իրեն միւս էակներին հակադրելով։ Այս պատճառով վեցերորդ օրուայ վերջին գործը լինում է մարդու ստեղծագործութիւնը։ «Ամենից յետոյ մարդը ինքն իրեն է գիտակցում, ասում է նա յետոյ է ճանաչում, որ Ասածու կենդանի շունչն է բնակւում իւր մէջ, որը նրան կենդանի էակ է դարձրել։ Յետոյ զգում է իրեն ջուկուած ընդհանրութիւնից, ջուկուած իբրև ճանաչող, անուն դնող, իբրև գոյութեան դրախտում ապրող էակ, որը վայելում է բոլոր պտուղներից։ Նա ճանաչում է և անուն է տալիս իւր հետ ստեղծուած արարածներին, աւելի վաղ քան թէ գիտակցում է, թէ ով է ինքը, կամ այդպիսի մի հարց տալ իրան կամ իմանալ, որ ինքը մի մարդ է։»

Արարչագործութեան վեց օրերի յաջորդական կարգը այսպէս հիմնաւորելով՝ նա աւելացնում է. «Այս ձևով դատելով կարելի է անշուշտ ասել, որ արարչագործութեան պատմութիւնը իւրաքանչիւր երեխայի պատմութիւնն է, թէ ինչպէս նա իւր երևակայութեան մէջ կամաց կամաց գիտակցութիւն է կազմում երկրի մասին: Այդ ստեղծագործութիւնը պատմական եղելութիւն չէ, այլ կենդանի հոգու կեանքն է, ինչպէս որ երևակայութեան ստեղծագործող ուժի, այսինքն գեղարուեստի իւրաքանչիւր արտադրութիւն պէտք է լինի: Այդ պատմութիւնը մեր երևակայութեան ստեղծած պատկերն է»:

Ինչ որ վեցօրեայ արարչութիւնից յետոյ է պատմուած Մովսիսի գրքում ունի իւր խոր հոգեբանական պատճառը: Օրինակ եթէ կինը յետոյ է ստեղծուում, պատճառը՝ որովհետև մարդու մէջ ցանկութիւն դէպի կինը շատ յետոյ է ծնուում: Մարդկանց դրախտային խաղաղութիւնը վրդովուում է օձի պատճառով՝ այսինքն բարւոյ և չարի գաղափարների ճանաչողութիւնից, որը միայն հասուն հասակի տէր մարդն է ունենում: Դրախտային խաղաղութիւնը վրդովուում է մարդու սրտում, նա դուրս է մղուում նիւթի և կեանքի ամեն ցաւերի դէմ կռուելու, մինչև որ մահը մարդկային հողակոյտը նորից հող է դարձնում:

Այսպէս ուրեմն ինչ կարգով որ տիեզերքը մեր հոգու մէջ պատկերանում է, այդ կարգով էլ նկարագրուած է արարչագործութեան պատմութիւնը. բայց ինչ բան է այն կամ ինչպէս անուանել մարդու այն կարողութիւնը, որով մենք տիեզերքը ըմբռնել և ճանաչել կարող ենք: Եթա սա է հարցերից ամենադժուարը, որի վրայ աշխարհիս գիտունները իրենց գլուխն են ջարդում, բայց ոչ մի եզրակացութեան չեն յանգում: Այս առթիւ յարգելի գեղարուեստագէտը կարծում է, որ մենք այդ կարողութիւնը աւելի հեշտութեամբ իբրև լոյս մտածել կարող ենք: Որովհետև, ասում է նա, դա այն անըմբռնելի էակից է առաջ գալիս, որի շնորհիւ մենք գոյութիւն ունինք: Այդ պատճառով մնում է միայն, որ մեր մէջ

գտնուած այդ փոքրիկ լոյսը աստուածային անուանենք, ինչպէս որ մենք այն ամենը, ինչ որ մեր զգայութեան սահմաններից այն կողմն է ընկնում, շերմեռանդօրէն աստուածային պիտի անուանենք: Մի ուրիշ արտայայտութիւն քան «Թող լոյս լինի» գիտական հետազոտութիւնն էլ չի կարող գտնել գոյացութեան սկիզբը ձևակերպելու համար:

Կարգալով այս տողերը փիլիսոփայութեան պատմաբանը՝ անշուշտ կ'ընկնի Կանտին, որը մարդու հոգեկան կեանքում երեք կարողութիւններ որոշեց, բանականութիւն, կամք և երեւակայութիւն և այդ երեք կարողութիւնների սահմանները ցոյց տուաւ: Կանտի համաձայն գիտութիւնն ու կրօնը ի զուր տեղ միմեանց հետ կռուում են. դոցանից իւրաքանչիւրը իւր տեղում գոյութեան իրաւունք ունի, որովհետեւ դժբա բղխում են հոգու տարբեր գործողութիւններից: Պարզ է, որ մեր յարգելի գեղարուեստագէտն էլ ազդուած է Կանտի փիլիսոփայութիւնից, որը լինելով մեծ գիտնական և փիլիսոփայ կրօնին իւր արժանաւոր յարգանքը տալիս էր: Ս. Գրքի մասին մեր յօդուածագիրը հետեւեալ հայեացքն ունի. «Ինչպէս ուզում են թող մտածեն Ս. Գրքի մասին, նորա սկզբի «Թող լոյս լինի» խօսքը այդ Գրքի հսկայ նախաբանն է. և ինձ թուում է, որ Ս. Գրքի պարունակած մութ ու խառն կէտերից միշտ և շարունակ այդ նախաբանը իբրեւ հիմնական ձայն լսում է և նրան մի միութիւն տալիս: Այդ այն ձայնն է, որը Քրիստոսի մէջ Նոր կտակարանում գիտակցօրէն Աստուած մարդկութեան մէջ մարմնանում է: Նա ցանկանում է առաջ բերել մարդկութեան նոր կազմակերպութիւն. նա գոյութեան ծանրութեան կենդրոնը հաստատում է իւրաքանչիւր անհատի հոգու խորքում, որին նա դէպի ազատութիւն է առաջնորդում, որը գոյութիւն ունի միայն մի չնաչխարհիկ թագաւորութեան մէջ»:

Ս. Գրքումն ուրեմն շատ բան մարդկային գեղարուեստասէր հոգու արտադրութիւն պէտք է համարել, որը գի-

տութեան չափերով չպէտք է կշռուիւ ձերերին կառչած գիտական հետազոտութիւնների առաջ կարող է ոչընչանալ ամեն մի բանաստեղծութիւն, մեր երգերը և մեր երաժշտութիւնը պէտք է լռեն, բայց եթէ մարդու էութեան սկզբնական աղբիւրից բղխող այս գործունէութիւնը դադարէր, այն ժամանակ գիտութեանը պիտի պակասէր այն արտայայտութիւնը, որով նա իւր փորձառութիւնները պարզում է. նա պիտի չորանար։ Ստեղծագործութեան պատմութիւնը մի գեղարուեստական արտադրութիւն է, իսկ դրա հետ կապ չունին գիտական հետազոտութիւնները և փորձի վրայ չափուած բանականութեան գործունէութիւնը, որը տիեզերքի առաջ գալը կամ նորա էութիւնը պարզել է կամենում։

— Արդ, կարելի է գեղարուեստական մի արտադրութիւնից ճշմարտութիւն պահանջել։

Այս հարցը շատ է զբաղեցրել գեղարուեստագէտներին և գիտուններին։ Հոմերոսի Իլիականը կամ Փիրսի դուսիի Շահնամէն զուտ պատմական ճշմարտութիւններ չեն պարունակում իրենց մէջ, բայց այնուամենայնիւ նոքա նոյնչափ և աւելի յարգի են, որքան Մոմզէնի Հոմերմէական պատմութեան հատորները։ Անշուշտ այդ գիւցազներգութիւններն էլ որոշ ճշմարտութիւններ պարունակում են իրենց մէջ, որովհետեւ առհասարակ իւրաքանչիւր գեղարուեստական արտադրութիւն մարդու ներքին կեանքի, հագեկան գործունէութիւնների հայելին է։

Եւ արարչագործութեան պատմութիւնն էլ այն հայելին է, որի մէջ չոգին տեսնում է, թէ ինքը ի՞նչպէս և ի՞նչ կարգով ըմբռնեց տիեզերքը։

Մ. ԽԱՍԻԿԵԱՆԸ.

